

Jazykové štýly

Jazykový štýl – je cieľavedomý výber a usporiadanie jazykových a kompozičných prostriedkov

Poznáme tieto jazykové štýly:

1. **Hovorový**
2. **Administratívny** = kancelársky, úradnícky
3. **Rečnícky**
4. **Publicistický**
5. **Umelecký**
6. **Náučný** = odborný

Útvary (žánre) jazykových štýlov (HARPUNA)

1. **Hovorový** – rozprávanie, dialógy, telefonáty, spoločenská komunikácia
2. **Administratívny** – úradné listy, žiadosť, zápisnica, objednávka, poštové tlačivá
3. **Rečnícky** – prednáška, referát, diskusný príspevok, slávnostný príhovor
4. **Publicistický** – úvodník, správa, komentár, reportáž, recenzia, interview, kritika, glosa (vtipná poznámka), polemika (ostrá výmena názorov)
5. **Umelecký** – lyrická/epická báseň, poviedka, román, tragédia, muzikál
6. **Náučný** – výklad, úvaha, referát, esej (úvaha), prednáška

Slohové postupy (doplniť ešte s. 28 uč.)

Slohový postup – spôsob usporiadania vybraných jazykových prostriedkov. Poznáme 4 základné slohové postupy (RIVO):

1. **Informačný** – usporadúva údaje a fakty
2. **Výkladový** – usporadúva vzťahy medzi javmi
3. **Opisný** – usporadúva znaky a vlastnosti osôb, predmetov
4. **Rozprávací** – príbeh s časovou postupnosťou, člení sa na úvod, jadro, záver.

Žánre slohových postupov:

1. **Informačný** – správa, oznam, pozvánka, inzerát, plagát, telegram, zápisnica, protokol
2. **Výkladový** – výklad, referát, prednáška, úvaha, kritika, recenzia, diskusný príspevok
3. **Opisný** – opis, návod, posudok, charakteristika
4. **Rozprávací** – rozprávanie, epický žáner – bájka, poviedka, novela, román,...

Náuka o jazyku

Jazyk – súhrn pravidiel o používaní všetkých prvkov jazyka (hlások, slabík, slov, viet)

Jazykoveda = lingvistiká – náuka o jazyku

Člení sa na:

1. **Hláskoslovie = fonetika** – náuka o hláskach, o zvukovej stránke jazyka (fonológia)
2. **Lexikológia** = náuka o slove a slovnej zásobe
3. **Gramatika:** a) **tvaroslovie = morfológia** – zaoberá sa slovnými druhmi a gr. kategóriami
b) **vetná skladba = syntax** – zaoberá sa vetnými členmi, skladmi, vetami
4. **Sloh = štylistika** – zaoberá sa slohovými štýlmi, útvarmi, postupmi

Slovná zásoba (SZ)

(*lexikológia*)

- je súhrn všetkých slov, ktoré existujú v jazyku
- je zapísaná v slovníkoch slovenského jazyka
- slová v slovnej zásobe sa členia podľa:

- *vecného významu*
- *dobového výskytu*
- *citového zafarbenia*
- *pôvodu*
- *štýlovej príslušnosti*
- *spisovnosti*

Slovná zásoba je zapísaná v rozličných druhoch slovníkov:

- **pravopisný slovník:** Pravidlá slovenského pravopisu
- **výkladový slovník:** Slovník slovenského jazyka I. – VI. diel (SSJ)
Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ)
Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ)
- **synonymický slovník:** Synonymický slovník slovenčiny
Malý synonymický slovník
- **historický slovník:** Historický slovník slovenského jazyka
- **frazeologický slovník:** Malý frazeologický slovník
- **slovník cudzích slov:** Slovník cudzích slov
- **výslovnostný slovník:** Pravidlá slovenskej výslovnosti
- **nárečový slovník:** Slovník slovenských nárečí I. a II.
- **slangový slovník:** Slovník slovenského slangu

Rozdelenie slovnej zásoby

1. Podľa vecného významu

- a) *plnovýznamové* 1 – 6 SD
- b) *neplnovýznamové* 7 – 10 SD

Podľa počtu významov:

- a) *jednovýznamové* – Japonsko, vlak
- b) *viacvýznamové* – hlava, oko, ucho, jazyk, sánky

- význam môže byť:

- 1. **Základný:** oko – zrakový orgán
- 2. **odvodený:** oko – na polievke, volské oko
- 3. **prenesený význam = obrazný význam** (frazeologizmy, metafora, metonymia), oko – byť trňom v oku

Medzi slovami vznikajú významové vzťahy:

- A. **Synonymá** = *rovnoznačné slová* – majú rovnaký alebo podobný význam
 - môžeme vytvárať *synonymickú dvojicu* (ježibaba – striga) alebo *synonymický rad* (ježibaba – striga – bosorka)
- B. **Homonymá** = *rovnozvučné slová* – majú rovnaký zvuk, rovnako znejú, ale majú iný význam (rým – Rím; plod – plot; holý – holí; vír – výr)
- C. **Antonymá** = *Opozitá* – slová opačného významu = protikladné slová (deň – noc, tu – tam, nikto – všetci)

2. Podľa dobového výskytu – z historického hľadiska

- a) *historizmy* – sú slová pomenujúce javy a predmety, ktoré už zanikli (dolomán, ríf, šesták, zlatka, grifeľ, hajdúch, dereš)
- b) *archaizmy* – pomenujú existujúce javy a veci, sú nahradené modernejšími slovami (sklep – obchod, léta – roky, silospyt – fyzika, merba – geometria, počty – aritmetika)
- c) *zastarané slová* – používajú ich príslušníci staršej generácie (bukréta – kytica, šenkár, knihovňa, gánok – chodba, choseň – úžitok)
- d) *neologizmy* – nové slová (aquapark, tender, mobil, sponzor, tréner)

3. Slová podľa citového zafarbenia

- a) *bez citového zafarbenia (neutrálne)* – mama, otec, izba
- b) *s citovým zafarbením (expresívne)* – tatko, vrieskať, starká, ušisko
 - expresívne slová môžu vyjadriť: **kladný** – *citový postoj* – noštek, spinkať, Ferko
 - záporný** – *citový postoj* – gamby, chajda, gebuľa

4. Slová podľa spisovnosti

a) **spisovné** – používajú sa vo verejnom styku, v školách, na úradoch, médiách

Patria sem: **hovorové** – televízor, panelák, zasadačka, olympiáda, obývačka, diplomovka

odborné – náučné – personifikácia, metonymia, gilotína, fotosyntéza

básnické – poetizmy – luna, vesna, perut', cmíter, bys', krasota, milota,...

knižné – jasnozrivý, jatriť, zvestovať, blaženosť, ...

b) **nespisovné** – používajú sa v súkromnom styku, doma, medzi priateľmi

Patria sem: **nárečové slová – dialekt** – používajú ich ľudia v určitej zemepisnej oblasti –
krumple, dzifčence

slangové slová – slang – používajú ich ľudia s rovnakými záľubami,
povolaním – učka, matika, slovina

5. Slová podľa pôvodu

a) **domáce**

- b) **cudzie:**
1. Zdomácnené – kravata, bryndza, bufet, kurz
 2. internacionalizmy – gól, epidémia, autobus, emócia = medzinárodné slová
 3. cudzie – rezervé, sci-fi, nóbl, miss

Cudzie nesklonné podstatné mená sú: **menu, lady, dražé, kupé, atašé, filé, hobby, soté, komuniké, resumé, interview, tabu, alibi, gala, defilé, froté, jury, matiné, negližé, dementi, renomé, separé,...**

6. Slová z hľadiska štýlovej príslušnosti

a) **hovorové** – diplomovka, havárka

b) **odborné** – analýza, inflácia

c) **publicizmy** – remitenda, editorial

d) **administratívizmy** – starno, penále

e) **knižné slová** – vesna, luna, zornička

Významy niektorých slov:

vesna – jar, luna mesiac, zornička – hviezd, remitenda – nepredané knihy alebo časopisy vrátené vydavateľovi, editoriál – nakladateľ, vydavateľ; analýza – rozbor; inflácia – znehodnocovanie peňazí, gala – spoločenské oblečenie, defilé – slávnostný pochod, froté – materiál, jury – zbor, porota; negližé – spodná bielizeň, atašé – prídenec, dražé – cukrík, tabu – nedotknuteľný, matiné – popoludňajšia slávnosť, dementi – úradné prehlásenie, resumé – prehľad, komuniké – úradná správa,

Obohacovanie slovej zásoby

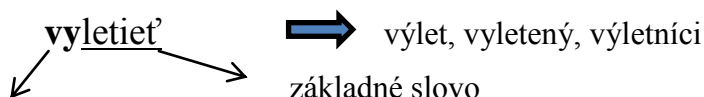
- slovná zásoba sa mení, vyvíja
- nepotrebné slová z nej vypadávajú a obohacuje sa o nové slová

Slovná zásoba sa obohacuje :

1. Tvorením nových slov:

- a) **Odvodzovaním** – vznikajú odvodené slová:

Slovo tvornými predponami (do, na, nad, o, ob, od, po, pod, vy, s/z)

slovo tvorná prepona

Slovo tvornými príponami - podstatné mená (-teľ, -ník, -ista, -yňa, -ička, -ina)

prídavné mená (-ov, -in, -í, -ací, -ajší, -ený, -ový)

príslovky (-o, -e, -y)

Súčasne predponou aj príponou – náprstok

- b) **Skladáním** – vznikajú **zložené slová** (časopis, zemeguľa, Lomidrevo)

2. Skracovaním – vznikajú **skratky** (hod. ; atď. ; ...)

značky (h, km, ml, ...)

iniciálové skratky (SND, ZŠ,...)

skratkové slová (TANAP, SLUK)

akademické tituly – Ing., Bc., Mgr., MUDr., JUDr., PhD., PaedDr.,...

3. Spájaním – spájaním slov do viacslovných pomenovaní.

- a) **Priamo** = združené pomenovania – Základná škola, triedna kniha, Olympijské hry

- b) **Nepriamo (obrazne)** = **frazeologická jednotka** – patria sem:

- **príslovia** – Komu sa nelení tomu sa zelení

- **porekadlá** – Akoby hrach o stenu hádzal

- **pranostiky** – Svätá Barbora ťahá sane do dvora

- **prirovnania** – Usmieva sa ako slniečko

4. Prenášaním významu slov vzniká:

- **metafora** – háčiky vrán

- **personifikácia** – jeseň prišla

- **metonymia** – kúpil som si Elán

- **prirovnanie** – topí sa ako ľad

5. Preberaním cudzích slov – hardvér, nóbl, ...

Rečnícky štýl

Rétorika – je náuka o rečníctve a rečníckom umení

- zaoberá sa slovným vyjadrovaním, skladbou a prednesom reči pred poslucháčmi
- zaoberá sa aj rečníckou praxou, osobnosťou rétora
- základom pojmu je grécke slovo *rhexis* = reč

Prívet, slávnostný prejav, prejav na konferencií, diskusný príspevok = útvary rečníckeho štýlu

- rečnícky štýl volíme vtedy, ak chceme vyvolať slávnostnú atmosféru, komentovať významné udalosti, propagovať nejakú udalosť atď.

Jazykové prostriedky: všeobecné zrozumiteľné termíny, obrazné pomenovania, citáty, rečnícke otázky, zvolacie vety a uplatňujeme prozodických vlastností reči a neverbálnu komunikáciu (mimika, gestikulácia, oblečenie)

Zvuková stránka reči

Prozodické (zvukové) vlastnosti reči

K týmto vlastnostiam patria:

Prízvuk

– výraznejšie vyslovenie slabiky. V slovenčine je prízvuk zvyčajne na prvej slabike slova: **myš**, **povraz**, **nažive**. Prízvuk na prvej slabike je **hlavný** slovný prízvuk.

Z jednoslabičných slov sú neprízvučné:

- *tvary slovesa byť* – som, si, je, sme, ste, sú, bol
 - *tvary zámen* – mi, ti, si, mu, jej, ma, ťa, sa, ho, ju, nám, vám, im, nás, vás, ich (tvary slovesa a krátke tvary zámen vyslovujeme spolu s predchádzajúcim slovom: ja_som, Dunaj_je, išla by_ho hľadať)
 - spojky – a, i, aj, že, keď
 - častice – by, až, len, či (jednoslabičné spojky a častice vyslovujeme spolu s nasledujúcim slovom: a_to bol môj braček)
- Ak sa stretne viac neprízvučných slov vedľa seba, prvé z nich sa vysloví prízvučne (koľko si_už ľudí, išla by_ho hľadať)

Dôraz (vetný prízvuk)

- s dôrazom vo vete vyslovujeme významovo najdôležitejšie slovo vo vete
- v pokojnej reči je dôraz na poslednom slove vo vete

Otec kúpil synovi drahé auto.

Otec kúpil synovi drahé auto.

Prestávka

-prerušenie prúdu reči na istý čas

- v slovenčine rozoznávame:

a) prirodzenú prestávku (fyziologickú) – je vyvolaná potrebou nadýchnuť sa

b) významovú prestávku (sémantickú) – na hranici viet kde sa nachádza: !?., pri čiarky vo vete...

- kratšia prestávka sa zaznačuje grafickým znamienkom: /

- dlhšia prestávka sa zaznačuje grafickým znamienkom: //

Melódia

- zvukový priebeh vety

- v slovenčine máme:

a) klesavá melódia

- nachádza sa v **oznamovacích** vetách (Ďakujem.), v **rozkazovacích** vetách (Vyberte si!), **zvolacích** a v **opytovacích vetách doplnovacích**: začínajúcich opytovacím zámenom (Kto rozbil okno?)

b) stúpavá melódia

- nachádza sa v **opytovacích vetách zisťovacích**, odpovedáme na ne slovami áno/nie (Rozbil si okno?)

c) polostúpavá melódia

- nachádza sa vo vetách alebo medzi vetami, kde je prestávka, alebo v prerušených vetách, naznačuje, že informácia bude pokračovať (Nech sa páči, tu je jedálny lístok. Vravnel som...)

Tempo reči

- je rýchlosť, ktorou vyslovujeme slabiky, slová, vety, celé ústne prejavy

Sila hlasu

- vyjadruje vzťah hovoriaceho k obsahu reči, k situácii a k adresátovi (počúvajúcemu)

- závisí od prostredia a vzdialenosti medzi komunikujúcimi

Zvuková stránka jazyka a pravopis.

- vybrané slová, písanie malých a veľkých písmen, rozdeľovanie slov nájdeš v: Prehľad SJL – str. 12, 13, 14,15, 16 a Zbierka testov prehľad gramatiky

L – lyko, lysý, lýtko, lyžica, plyn, plytký, splývať, lyže, pomaly, plyš, blýskať sa, vzlykať, lýra, lyrika, lýceum, oplývať, plynúť, splývať, zlyhať, lysina

Hlásky

➤ **samohlásky:** krátke – a, e, ä, i/y, o, u

dlhé – á, é, í/ý, ó, ú

➤ **dvojhlasý:** ia, ie, iu, ô

➤ **spoluhlásky:** z hľadiska pravopisu

tvrdé: d, t, n, l, g, k, h, ch

mäkké: d', t', ň, l', dž, č, ž, š, dz, c, j

obojaké: b, p, m, v, r, z, s, f

podľa znelosti

párové znelé: b, d, d', dz, dž, g, h, z, ž, v

párové neznelé: p, t, t', c, č, k, ch, s, š, f

nepárové zvučné: m, n, ň, l, l', r, j

slabičné: l, l', r, f

Spodobovanie nastáva:

- na konci slova pred prestávkou: Pod'!
- vnútri slova v predpone: rozkázať, pred príponou: Jožko.
- na hraniciach slov pri splývavej výslovnosti: Výt'ah stojí.

Pravidlo o rytmickej krátení:

V slovenčine nesmú za sebou nasledovať dlhé slabiky: múdry, biely.

Je však niekoľko výnimiek: básní, trnie, zmúdrieš, niečí, párkrát.

V slovenskom jazyku nemôžu za sebou nasledovať dve dlhé slabiky. Ak by takýto prípad mal nastať, príponová slabika sa kráti. Príklad: prácam, horárňam, sviečach, miestam, múdry, biely

Výnimky z pravidla o rytmickej krátení

Podstatné mená

- a) **G plurálu** – vzor žena (prvý z dvojtvarov- z húžiev/z húžev, od výhier/výher)
 - vzor dľaň a kost' (z básní, z piesní)
 - vzoru mesto (od pádiel)
- b) vzor vysvedčenie- podst. mená typu lístie, prútie (skálie, siatie)
- c) v slovách s príponami –iar, -iareň (bieliareň, míliar, triediareň)

Prídavné mená

vzoru páví (diviačí, líščí, motýlí)

V živočíšnych prídavných menách utvorených z podstatných mien zakončených v N singuláru na –ák a –ík sa predchádzajúca slabika skrakuje (chrobák-chrobáči)

Zámená Čí s predponami nie-, bár-, bárs- (niečí, bárčí, bársčí)

Číslovky So slovným základom- krát, s prídavným menom násobný a s príslovkou násobne, napr. tisíckrát, viackrát, viacnásobne

Slovesá

- a) typu zmúdiť a chváliť, napr. zdúpnieť, vytriezvieť
- b) tvary sloves 3. osoby plurálu prít. času s príponou- ia po predchádzajúcej dlhej slabike, napr. chvália, ľúbia, pália
- c) prechodníky utvorené príponou –iac, napr. chváliac, ľúbiac
- d) činné prídavné utvorené príponou-iaci, napr. chváliaci, ľúbiaci
- e) minulé činné prídavné sloves s príponou –vší s predchádzajúcou dvojhĺaskou -ia-, napr. usmievajú, vyliavajú

Predpony

ná-, sú-, zá-

Sú vždy dlhé, napr. nátiarka, zámiarka, súčiarka

Cudzí slová

V slovách cudzieho pôvodu sa zachováva ich pôvodná výslovnosť a pôvodný pravopis:

- slabiky **de, te, ne, le, di, ti ni, li** vyslovujeme tvrdo: **televízia, nervozita**;
- po mäkkých spoluhláskach môže byť **i**: citát, ale aj **y**: cylinder;
- po tvrdých spoluhláskach môže byť **i**: gitara, ale aj **y**: hygiena;
- po obojakých spoluhláskach môže byť **i**: birmovka, ale aj **y**: rytier.

Písmo a Interpunkčné znamienka

- Písmo je sústava grafických znakov, ktorou sa zaznamenáva jazyková prejav.
- Slovenčina používa písmená latinského pôvodu – latinku, ktorá bola doplnená o **diakritické znamienka: dĺžeň, mäkčeň, dve bodky a vokáň**.
- Písmo obsahuje aj rozdeľovacie (**interpunkčné**) **znamienka**:
bodka . čiarka , apostrof ` spojovník - dvojbodka : výkričník !
otáznik ? úvodzovky „“ pomlčka – lomka/ tri bodky ... zátvorky ()

Úvodzovky v priamej reči:

„Vrátim sa skoro,“ povedal otec.

Mama zakričala: „Chod' do obchodu!“

„Nič nepotrebujem,“ povedala , „všetko som si dnes kúpila.“

Pomlčka (-): staroba – choroba, 2005 – 2015, pri vypočítavaní jednotlivých bodov.

Spojovník (-): bielo-modrá, návštev-ník, v TANAP-e, Mária Rázusová-Martáková

Výklad

- slohový útvar, ktorý **vysvetlí, objasní** nejaký problém alebo jav

- pri vysvetľovaní sa používajú argumenty a príklady

- postup vysvetľovania môže byť:

a) indukčný – najprv sa uvádzajú fakty a príklady, potom sa vyvodí závery a poučenia

b) deduktívny – najprv sa vyvodí poučka, ktorá sa potom vysvetľuje a dokladá príkladmi

Rozlišujeme:

a) populárny – v učebniciach, populárno-náučnej literatúre

b) vedecký – v odborných časopisoch, odborných dielach

- ústny prejav sa nazýva **prednáška**, výklad v písomnej podobe sa nazýva **článok**

- výklad sa člení na úvod, jadro a záver.

- vo výklade sa uplatňuje **výkladový slohový postup**

Znaky výkladového slohového postupu:

- Logická stavba a zložitá štruktúra,
- Vysvetľovanie, uvádzanie príkladov, dôkazov,
- Silná súdržnosť jednotlivých odsekov i celého textu.

Z jazykových prostriedkov sa vo výklade využívajú:

- **plnovýznamové slova,**
- **odborné termíny,**

- *slová cudzieho pôvodu,*
- *jednoduché podrad'ovacie súvetia i zložené súvetia.*

Výklad sa vyznačuje – *neosobnosťou, objektivnosťou.*

Úvaha

- Štylistický tvar, v ktorom sa autor zamýšľa nad mravnými, spoločenskými, vedeckými alebo umeleckými problémami

- v úvaha sa uplatňuje výkladových slohový postup – vysvetľuje sa nejaký jav, vysvetľujú a zdôvodňujú sa názory

- úvaha vyjadruje predovšetkým **subjektívny postoj** autora a nekladie si za cieľ podať úplné a odborné poučenie o téme.

Jazykové prostriedky:

- *Nepriame pomenovania*
- *Citovo zafarbené – expresívne slová*
- *Synonymá a antonymá*
- *Častice i citoslovcia*
- *Všetky druhy viet podľa obsahu (oznamovacie, želacie, rozkazovacie, opytovacie...)*
- *Výroky a citáty*

Rozdiel medzi výkladom a úvahou:

<i>Výklad</i>	<i>Úvaha</i>
- <i>v náučnom štýle</i> (učebnice, odborné časopisy, populárno-náučná literatúra)	- <i>v umeleckom štýle</i> (aforizmy, príslovia, lyrická poézia, úvahy postáv, rozprávača...); - <i>v publicistickom štýle</i> (v komentári); - <i>v náučnom štýle</i> (recenzia, posudok)
- <i>neosobný, objektivný</i>	- <i>osobný, subjektívny</i> postoj autora na problém
- používajú sa <i>internacionalizmy, odborné termíny</i> , prevažujú podrad'ovacie súvetia, <i>oznamovacie vety</i>	- autor sa snaží upútať čitateľa bohatstvom slovnej zásoby, využíva <i>umelecké prostriedky</i> (epiteton, metafora, personifikácia, opakovanie výrazu alebo rovnakého typu viet a pod.)